

УДК 316.614.6

В. О. БОЛОТОВА, Н. О. ЛЯШЕНКО

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА ПЕРШОКУРСНИКА ДО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті описано основні аспекти соціальної адаптації студента-першокурсника, а саме соціально-психологічний, дидактичний і психофізіологічний. Зазначено фактори адаптації, які можуть сприяти або утруднювати її успішність. Наведено дані соціологічного дослідження, за результатами якого виявлено основні проблеми, що виникають під час первинної адаптації студентів (на прикладі НТУ «ХПІ»), здійснено вимірювання рівня їх адаптованості. Описано основних суб'єктів, від яких студенти отримували допомогу в процесі адаптації.

Ключові слова: соціалізація, соціальна адаптація, первинна адаптація студента.

Студентство об'єднує молодь, яка зайнята професійним навчанням, сконцентрована у великих вузівських центрах та має специфічний спосіб життя. Незважаючи на те, що статус студента є тимчасовим, умови навчання дають певний простір для ініціативних дій та самостійних рішень. У цей період життя створюється підґрунтя для майбутньої висококваліфікованої професійної діяльності, самостійного виконання обов'язків. Після закінчення навчання колишні студенти поповнюють лави фахівців та із часом займають провідні професійні позиції в структурі суспільства.

Входження молоді до групи студентів передбачає процес адаптації, який відбувається на першому курсі та від якого залежить успішність усього майбутнього навчання. Першокурсникам бракує різних навичок і вмінь, які необхідні у ВНЗ для вдалого оволодіння навчальною програмою та пристосування до студентського життя. Минає чимало часу, перш ніж студенти звикнуть до значних розбіжностей у методиках та засобах стимулювання навчально-пізнавальної діяльності між школою і вищим навчальним закладом, а саме в наданні самостійності студентам порівняно зі школярами. Ускладнює процес адаптації й той факт, що досить часто вибір професії молоді визначає не самостійно, а за бажанням батьків, що, у свою чергу, підсилює почуття невдоволення обраним шляхом. У цей час студенти можуть виявляти елементи десоціалізації та ознаки негативних змін світогляду й поведінки. Неуспішне пристосування до вузівського середовища стає причиною низької навчальної діяльності в майбутньому, почуття ізольованості та є перешкодою для формування студента як професіонала в обраній спеціальності.

Тому одним із важливих завдань будь-якого ВНЗ є робота зі студентами першого курсу, спрямована на освоєння ними нової соціальної ролі, їх більш швидку й успішну адаптацію до іншої системи навчання, нової системи соціальних відносин. Дослідження проблем, що виникають під час

процесу адаптації першокурсників, є актуальним тому, що ця інформація дає змогу розробити низку управлінських процедур для їх подолання.

Адаптацію студентів до навчання всебічно розглядали в межах психології, педагогіки та соціології. Соціально-психологічні та психологічні проблеми початкового етапу навчання студента й чинники, що впливають на процес адаптації останніми роками, у своїх працях розкривають такі вітчизняні вчені, як: Ю. Бохонкова [1], О. Столярчук [7], Н. Герасімова [2]. Педагогічні аспекти адаптації студентів висвітлено в працях Т. Спіріної [6], В. Штифурак, В. Сорочинської, Г. Левківської [3] та ін. Питання адаптації студентів до навчання у ВНЗ розглядали такі російські науковці, як Н. Подсосова [4], С. Сергєєва, О. Воскрекасенко, Т. Паршина [5]. Але, незважаючи на велику кількість досліджень, регулярний моніторинг проблем соціальної адаптації першокурсника ще не став типовою практикою у вищих навчальних закладах.

Мета статті – виявлення типових складностей, що виникають під час адаптації першокурсника до навчання (на прикладі НТУ «ХП»).

У сучасній соціології поняття адаптації розглядають як процес і результат встановлення гармонійних відносин між особистістю й соціальним середовищем. Вона пов'язана з необхідністю функціонування в нових умовах. Соціальна адаптація являє собою процес інтегрування індивіда в нову соціальну групу, що передбачає засвоєння ним групових норм, цінностей, стандартів, стереотипів і вимог.

Н. Подсосова визначає адаптацію студентів до ВНЗ як двоєдиний процес взаємодії студента з освітнім середовищем ВНЗ, у якому, з одного боку, відбуваються внутрішні зміни його особистісних характеристик, уявлень про життя, засвоєння необхідних для життєдіяльності нових соціальних норм, відносин, заснованих на навчальній, трудовій, культурній, комунікативній діяльності, а з іншого – активний вплив на середовище відповідно до особистих і суспільних потреб, прийняття на себе нової соціальної ролі [4].

Розглядаючи труднощі, які виникають у процесі адаптації студентів до умов ВНЗ, дослідники виділяють первинну та вторинну стадії адаптації. Під первинною адаптацією розуміють подолання студентом тих труднощів, що постають перед ним у перші дні та місяці навчання в університеті. Вторинна пов'язана з формуванням свідомості професіонала, засвоєнням цінностей і норм подальшої професійної діяльності.

Вивчаючи проблему адаптації студентів ВНЗ, можна виділити три її аспекти, а саме: соціально-психологічний, дидактичний та психофізіологічний. Соціально-психологічна адаптація пов'язана з входженням першокурсника до нового специфічного молодіжного середовища, де ніхто нічого не знає один про одного та створюється можливість отримання нового статусу в групі. Іногородні студенти виявляються «вирваними» з колишніх

соціальних умов та пристосовуються до вибудовування відносин зі студентами, які проживають разом з ними в гуртожитку.

Психофізіологічна адаптація – це пристосування до нових умов та ритму життя, зокрема в гуртожитку, самостійне набуття життєвого досвіду вирішення побутових проблем та пристосування до міського способу життя в колишніх сільських мешканців. Дидактична адаптація пов'язана з подоланням відмінностей у системах шкільної та вузівської освіти; пристосуванням до нової системи контролю знань; організації навчального процесу, яка будується на принципах саморозвитку особистості, прищеплення навичок самостійної роботи.

Умовно можна виділити дві групи чинників за характером їх відношення до особистості студента, які впливають на процес соціальної адаптації першокурсників: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать фізіологічні особливості (перш за все, стан здоров'я) першокурсника, особливості рис його характеру, мотиви вибору професії, рівень знань та вмінь до навчання у вишу. До зовнішніх – нові умови навчання та проживання (санітарно-гігієнічні умови, рівень матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, особливості його організації тощо); існуюча система допомоги першокурсникам у процесі первинної адаптації (наявність дієвих інститутів кураторства та наставництва, моніторинг проблем навчального процесу тощо).

З метою виявлення труднощів, що виникають у процесі дидактичної, соціально-психологічної та психофізіологічної адаптації першокурсників, було проведено соціологічне дослідження 320 студентів НТУ «ХП». Вибірка квотна. Основними ознаками для виділення квот були напрям підготовки, курс навчання, його форма та стать студентів. Результати проведеного дослідження не можна розповсюдити на всі ВНЗ України або навіть м. Харкова у зв'язку зі специфічними умовами навчання в кожному конкретному ВНЗ, але вони надають можливість окреслити коло проблем, які найважче подолати студентам першого курсу, незалежно від місця навчання. Крім того, виділені показники адаптації можна застосовувати для подібних досліджень в інших вітчизняних вишах.

Щодо психофізіологічної адаптації, то нами були виділені такі її показники, як: уміння самостійно знаходити потрібний навчальний корпус та аудиторію, знання місць харчування на території ВНЗ, здатність без проблем бути активним протягом заняття та «висиджувати» 3–4 пари в день, пристосування до часу початку занять і температури в аудиторіях. Дослідження показало, що головною проблемою, з якою зіткнулися першокурсники НТУ «ХП», є некомфортна температура в навчальних аудиторіях (на це скаржаться 70% студентів). Наприкінці першого семестру тільки 66% студентів пристосувалися до «незручної» температури (це легше вдалося хлопцям (73%), ніж дівчатам (57%).

Дослідження показало, що орієнтуватися по території НТУ «ХПІ» найважче виявилось студентам гуманітарного (65%) та економічного напрямів навчання (47%), які повинні увесь час переміщуватися між корпусами НТУ «ХПІ», деякі з яких знаходяться поза територією студентського містечка. Орієнтуватися по території НТУ «ХПІ» важче було іногороднім студентам. Загалом наприкінці семестру це залишалось актуальною проблемою для кожного третього першокурсника.

Щодо пошуку їдалень та буфетів, то 62% студентів знають, де вони знаходяться, з них дві третини встигають поїсти, інші – ні, але зазначають, що така вимога у них є.

З початку майже третина студентів усіх спеціальностей мали проблеми з незручним розкладом занять та складності в пристосовуванні до нього, причому це було більш болісно для місцевих студентів (з них вказали на це 37% порівняно з 26% іногородніх). Вочевидь, вони намагалися зберегти звичні види позанавчальної діяльності, які мали до вступу в університет. Після завершення першого семестру до розкладу занять звикло 92% студентів. Щодо зміни занять (перша або друга), у яку навчаються першокурсники, то 73% з них відповіли, що пристосувалися до неї та не мають ніяких незручностей.

Аналіз показав, що півторагодинне заняття в змозі нормально витримати лише 66% першокурсників, 34% мають певні труднощі із цим (відволікаються, їм важко зосереджуватися весь час), з них 3% зазначають, що висидіти все заняття взагалі не можуть. У ході аналізу було виявлено, що півторагодинне заняття краще висиджують студенти технічного та хімічного напрямів. Серед студентів економічного, гуманітарного напрямів висиджують заняття без проблем лише половина.

Витримати весь навчальний день (3–4 пари) у змозі лише 22% студентів. Зрозуміло, що на увагу під час заняття впливає особиста зацікавленість предметами та навчанням загалом, але некомфортна температура в аудиторії, монотонний характер проведення занять викладачами, складна, незрозуміла для середнього студента форма викладення матеріалу, низький рівень застосування активних методів навчання також можуть погіршити ці показники. А університет цілком спроможний подолати ці проблеми.

У ході аналізу було виявлено, що під час дидактичної адаптації найбільші труднощі пов'язані з необхідністю засвоєння великого обсягу навчального матеріалу. Вони виникали майже в кожного другого студента (у 54% респондентів). Найбільш актуальна вказана проблема для студентів хімічного (74%) та технічного (63%) напрямів навчання. Що можна пояснити складністю точних та природничих наук. Крім того, студенти на цих факультетах навчаються переважно за бюджетною формою, тому прагнуть отримувати високі оцінки, щоб отримувати стипендію. Найменшою ця проблема була для студентів гуманітарних спеціальностей, які переважно навчаються за контрактом. На труднощі при засвоєнні великого обсягу нового навчального матеріалу вказало 39% з них. Крім того, ця проблема є

вого навчального матеріалу вказало 39% з них. Крім того, ця проблема є більш актуальною для місцевих студентів, ніж іногородніх (це вказало, відповідно, 64% та 43% респондентів вказаних груп). Скоріше за все, сумісне мешкання в гуртожитку сприяє розвитку кооперації та допомоги під час навчання. Великий обсяг домашніх робіт, які необхідно виконувати, відзначили також студенти хімічного напрямку – 44%.

Найменш значущими, на думку студентів, були проблеми, пов'язані з пошуком потрібної навчальної літератури (на їх наявність вказує кожний п'ятий респондент), найважче її шукати виявилось студентам технічного (43%) та хімічного (30%) напрямів. На складності при конспектуванні лекцій вказало 16% опитуваних.

У ході аналізу було виявлено ступінь дидактичної адаптованості студентів наприкінці першого семестру. До її основних показників було зараховано: уміння виділяти головне на лекції та конспектувати матеріал; уміння справлятися з обсягом домашніх робіт; уміння знаходити навчальну літературу; своєчасність складання зимової сесії; навчальну успішність під час першої сесії. За даними дослідження, уміють конспектувати на лекціях після першого семестру навчання 95% студентів. Виконання домашніх робіт у повному обсягу не стало проблемою для 56% студентів, з обсягом домашніх робіт краще справляються студенти хімічного (78%) та технічного (70%) напрямів, незважаючи на більшу кількість конкретних нормативних завдань та жорсткість контролю. Нагадуємо, що саме вони відзначали цю проблему як більш актуальну порівняно зі студентами інших напрямів, але, як виявилось, вони до неї більш успішно пристосувалися. Несподівано це стало більшою проблемою для студентів гуманітарного (65%) та економічного (53%) напрямів. На нашу думку, це пов'язано з недостатнім рівнем шкільної підготовки, невмінням спланувати час, відсутністю інтересу до отримання нових знань за фахом, навчанням за контрактною формою та відсутністю стипендії як матеріального стимулу до успішного навчання.

Було визначено, що лише 48% студентів уміють знаходити літературу без проблем, відповідно 52% досі не навчилися цього робити. Аналіз показав, що зимову сесію склали вчасно 73% опитаних, 25% зробили це із запізненням, а 2% не склали взагалі. Найбільше тих, хто склав зимову сесію у весняному семестрі, серед першокурсників технічного та економічного напрямів. Більшість студентів (87%) отримали під час сесії відмінні та добрі оцінки.

Таким чином, дидактична адаптація пройшла успішно лише в половині першокурсників. Це є значною проблемою, оскільки подальше навчання буде поступово ускладнюватись, і без належних навичок студентам стане ще важче оволодіти знаннями, необхідними для їх майбутньої професійної діяльності. Тому керівництву факультетів потрібно організувати додаткове ознайомлення студентів із науковою бібліотекою НТУ «ХП», її

фондами та організацією роботи; у межах інформатики як навчального предмета видається доцільним провести заняття з підвищення комп'ютерної грамотності студентів. Викладачам необхідно розробити більш детальні методичні вказівки до виконання самостійних завдань з предметів.

Показниками соціально-психологічної адаптованості першокурсників ми вважаємо їх задоволеність відносинами з одногрупниками, викладачами, куратором та деканом факультету. У ході аналізу було виявлено, що своїми стосунками з одногрупниками задоволені 87% респондентів, з викладачами 85%, а з куратором – 51% опитаних студентів.

У ході дослідження ми виявили основних суб'єктів, які допомагали першокурсниками в подоланні труднощів. Більшість першокурсників долали труднощі в навчанні самостійно (90%), зверталися по допомогу до сім'ї (27%) та одногрупників (25%). До куратора й декана першокурсники звертаються в останню чергу (8% та 6% відповідно).

Хлопці частіше, ніж дівчата, звертаються по допомогу до викладачів кафедри (відповідно 72% і 28%), до сім'ї та родичів (63% та 37%), до декана і його заступника (75% та 25%). У свою чергу, дівчата частіше зверталися по допомогу до одногрупників (68% та 32%) та до друзів (71% і 29%). Самостійно долали труднощі хлопці й дівчата майже однаковою мірою (55% та 45%).

На думку першокурсників, основними функціями, які має виконувати куратор навчальної групи, є надання допомоги студентам у вирішенні проблем з навчальними предметами (87%), здійснення контролю за відвідуванням студентами занять та дисципліною в групі (57%), сприяння у вирішенні проблем із проживанням у гуртожитку (43%).

Під час опитування студентам також пропонували оцінити, наскільки вони адаптувалися до навчання в НТУ «ХП». Так, 47% респондентів зазначають, що до навчання у НТУ «ХП» пристосувалися повністю, 43% сумніваються у своїй повній адаптованості, 10% вказують на те, що зовсім не адаптувалися.

Висновки. Результати дослідження засвідчили, що основними труднощами, з якими стикаються першокурсники в перші півроку навчання, є необхідність засвоїти великий обсяг навчального матеріалу, навчитись орієнтуватись на території НТУ «ХП», пристосуватись до розкладу занять та виконувати великий обсяг домашніх робіт. Тобто найбільш важкими для студентів виявилася дидактична та психофізіологічна адаптація.

Виявилось, що проблеми в дидактичній адаптації були найбільш актуальними для студентів технічного профілю навчання, але показники їх адаптованості за результатами першого курсу виявилися кращими. Крім того, із труднощами під час дидактичної адаптації більше стикається місцевих студентів, ніж іногородніх.

При виявленні рівня дидактичної адаптованості з'ясовано, що після першого семестру майже половина опитаних студентів до навчального процесу не адаптувалась. Вони не навчилися знаходити потрібну навчальну літературу та справлятися з обсягом домашніх робіт. Про низьку дидактичну адаптованість першокурсників також свідчить той факт, що 27% студентів не змогли вчасно скласти зимову сесію, навіть з урахуванням лояльності викладачів кафедр та деканів факультетів до першокурсників.

З іншого боку, більше ніж половина студентів вказали, що їх дидактична адаптація пройшла протягом двох місяців, а ще третина – протягом чотирьох місяців. Наведені дані не збігаються з показниками щодо рівня дидактичної адаптованості студентів, тому можна стверджувати, що студентів задовольняє їх рівень адаптованості, вони не бачать у ньому перешкод для реалізації цілей під час навчання в університеті. Той факт, що вони не виконують у повному обсязі домашні завдання, не знаходять літературу за темою та несвоєчасно складають контрольні завдання, не викликає в них особливих турбувань.

Що стосується психофізіологічної адаптованості першокурсників, то можна вважати неадаптованими третину опитаних студентів. Труднощів під час соціально-психологічної адаптації майже не виникало.

Більшість першокурсників долали труднощі в навчанні самостійно. Дівчата частіше зверталися до однокласників та друзів, а хлопці – до родичів, викладачів, керівництва факультетів.

Загалом цілком адаптувалися до студентського життя після першого семестру менше ніж половина опитаних першокурсників, за їх власними оцінками.

Якщо отримані дані щодо проблем у психофізіологічній адаптації можна частково пояснити особливістю ВНЗ (велика територія, багато старих навчальних корпусів, у яких важко підтримувати необхідну температуру), то низька дидактична адаптація відображає спільні проблеми всіх вишів. Зниження рівня навчальної успішності школярів, випадковий вибір професії, низька зацікавленість в отриманні професійних знань – усе це позначається на успішності пристосування до умов навчання у вищому навчальному закладі. Отримані в процесі дослідження дані дають змогу зробити такі рекомендації для підвищення ефективності процесу адаптації першокурсників: розробити спеціальну дисципліну, яка б допомогла студентам краще та швидше адаптуватись до навчального процесу у вищому навчальному закладі, сформувати навички конспектування лекцій, роботи з бібліотекою, пошуку необхідної інформації, оптимального розподілу часу на підготовку занять тощо; застосовувати новітні форми й методи занять, які б полегшили студентам засвоєння навчального матеріалу, підвищили інтерес до нього (ділові ігри, презентації, диспути тощо); вивчати думку студентів щодо бажаного розкладу занять (початок та кінець занять, кількість пар, тривалість перерв) та їх зміни й взяти її до уваги при оптимі-

зації організації навчального процесу; запровадити регулярні зустрічі зі студентами не тільки кураторів, а й деканів факультетів для налагодження більш довірчих стосунків та створення умов для звернень студентів до них по кваліфіковану допомогу в разі виникнення проблем.

Список використаної літератури

1. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів : монографія / Ю. О. Бохонкова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 199 с.

2. Герасімова Н. Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. Є. Герасімова. – Київ, 2004. – 227 с.

3. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навч. посібник / Г. П. Левківська, В. Є. Сорочинська, В. С. Штифурак. – Київ : Либідь, 2001. – 128 с.

4. Подсосова Н. Б. Диагностика как один из методов решения задач по адаптации студентов первого курса Вуза [Электронный ресурс] / Н. Б. Подсосова // Сибирский педагогический журнал. – 2008. – № 4. – С. 409–415. – Режим доступа к журн.: <http://cyberleninka.ru/article/n/diagnostika-kak-odin-iz-metodov-resheniya-zadach-po-adaptatsii-studentov-pervogo-kursa-vuza>.

5. Сергеева С. В. Педагогическое сопровождение адаптации студентов первого курса к образовательному процессу технического вуза [Электронный ресурс] / С. В. Сергеева, О. А. Воскресенко, Т. Б. Паршина // Сибирский педагогический журнал. – 2008. – № 9. – С. 74–84. – Режим доступа к журн.: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskoe-soprovozhdenie-adaptatsii-studentov-pervogo-kursa-k-obrazovatelnomu-protsessu-tehnicheskogo-vuza>.

6. Спіріна Т. П. Адаптація першокурсників до умов вищого навчального закладу як соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Т. П. Спіріна. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/4195/1/T_SPIRINA_NP_1_KSP%26SR_IL.pdf.

7. Столярчук О. А. Психологічні аспекти адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ / О. А. Столярчук // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – 2016. – № 25. – С. 100–105.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2017.

Болотова В. А., Ляшенко Н. А. Адаптації студента первокурсника к учебе в университете

В статье описываются основные аспекты социальной адаптации студента-первокурсника, а именно социально-психологический, дидактический и психофизиологический. Указываются факторы адаптации, которые могут способствовать или затруднять ее успешность. Приводятся данные социологического исследования, по результатам которого выявляются основные проблемы, возникающие во время первичной адаптации студентов (на примере НТУ «ХПИ»), измеряется уровень их адаптированности. Описываются основные субъекты, от которых студенты получали помощь в процессе адаптации.

Ключевые слова: социализация, социальная адаптация, первичная адаптация студента.

Bolotova V. O., Liashenko N. O. Adapting of the First-Year Student to Study at University

The article describes social adaptation of the first-year student when enrolling in a university, primary and secondary stages were especially highlighted. The authors examined

the main aspects of the student's primary social adaptation, namely them as socio-psychological, didactic and psychophysiological aspects.

Socio-psychological aspect is associated with the disruption of some previous social relations and with the need of creation of new relations with other students in the study group, with the roommates and teachers.

The didactic aspect of adaptation is related to adaptation to new requirements and knowledge control forms, of the organization of the study process, which is differ from the school in providing much more autonomy. Psychophysiological aspect is associated with the adaptation to new conditions and rhythm of life, an independent solution of domestic problems. The authors name the internal and external factors of student adaptation, which contribute to its acceleration or complicate the process. The first factor reflects the state of readiness of the student to a new knowledge (the volume and the level of knowledge student received before enrolling to university, professional orientation of enrollee, interest in study activities in general and interest to their profession, state of the health, independence of the choice of profession) and psychological characteristics of the person, which help to overcome the difficulties and create new social relationships to the new environment (persistence, responsibility, independence, sociability, politeness, willpower). The second factor consists of the conditions for studying and living, and «factors of accompanying a first-year student by the university». It is stated that the factors of the second group can be quickly adjusted to facilitate and accelerate first-year student adaptation.

The materials of a specific sociological study of the National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute» revealed the main problems which arise during their primary didactic, psychophysiological and socio-psychological adaptation, determined severity and indicators of the first-year students' adaptation after the first six months of study. The authors determined the level of didactic adaptation, the indicators of which were the ability to note lectures, find the necessary educational literature, and fulfill the homework. It was proved that social and psychological adaptation was successful for majority of students, and psychophysiological and didactic ones were successful only for the half of them.

The authors carried out a comparative analysis of the level of adaptation of technical, chemical, IT, economic and humanitarian students, compared those who study on government payment and on private one. Particular attention was paid to the adaptation of out-of-town students.

It was revealed from whom the young men and women received help and whom they addressed the problems which arose during the initial adaptation. It was revealed imagination of students about the duties of the group's curator and their evaluation of curators' activities.

Key words: *socialization, social adaptation, primary student adaptation.*